

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2012 augusztus Ról-ról

Almási Miklós: Csákmáté Inc. – és esetünk a 21. századdal (Vitányi Iván: A feudalizmus továbbélése a mai Magyarországon. Budapest, 2012, Noran Libro.)

„A főtanácsos úr vejét muszáj felvenni az Operába, hangja nincs, de tudod, milyen a kegyelmes...”; „leszóltak a Titkárságról, szóval megkapja a fiókvezetői állást, számolni nem tud, de jobb a békesség”. Főemberek ülésznak: a Főnök sorolja a résztvevőket: F. államtitkár úr, K. polgármester úr, és Katika. – „Jól van, Feri” – mondja erre Katika (egyébként miniszteri rangban). – „Hogy-hogy Feri?” – horkan fel a Főnök. „Hogy-hogy Katika?” – kérdez vissza a miniszteri biztos, miközben a résztvevők – jellemzően – egy szót sem értenek az egészből...

Csak emlékeztetőül hoztam ide ilyen közhely-apróságokat a jelenségből, amit Vitányi Iván könyve szálaz: a velünk élő feudális mentalitásból. „Majd az állam megoldja”, csodavárás, teljesítmény vs. személyi kapcsolatok, hierarchia és gázsula, „főkutya” sok-sok „alkutyával” (Hankiss) – nem sorolom. Ez mind valahonnan nagyon régről maradt itt, és nemcsak viccek témája – társadalomformáló erő. *Illetve: a modernizációt gáncsoló megfoghatatlan hatalom.* Megfoghatatlan, mert mindannyiunk fejében van belőle – kinél több, kinél kevesebb. Akinek nincs ilyen a fejében (mentalitásában), az vagy Oxfordban végzett, vagy apukája beleverte a polgári forradalom vívmányait.

Nem ő az első, aki felfigyel erre a mumusra. Szekfű, Bibó is tudott róla. Vitányi viszont empirikusan nézett utána: több hazai és nemzetközi (több generációt átfogó, hosszú távú) kutatásban vett részt e témában: szóval, amit mond, nem filosz ideologikum.

Miért? Pontosán nem lehet tudni az okokat. Néhányat azért idézek: az egyik az elmaradt-félbetört polgári fejlődés. A másik a csóró társadalom. Makroadatok szerint csak félig sikerült kikeveredni az egyharmados ország státusából. (Egyharmad jólétben, kétharmad szegényen.) 45 után nekiindultunk a kétharmadosnak (kétharmad közepes jólét) – egy darabig ment is. Ismerjük a történetet: jött az olajválság, a Kádár-rezsim adósságba keveredett, és ugrott a kétharmad, igaz, nem estünk vissza az egyharmadba. Ez is nagy szó persze, mert legalább az ország jelentős hányada – mondjuk, a Dunántúl – tollasodott. Még nagyobb makróban nézve a viszonyokat, Nyugaton is fel kellett adni a „jóléti társadalom” számos vívmányát. Jött a lassú lecsúszás – s vele a kockázatkerülő lélek, az újtól (reformoktól) való félelem és persze múltba fordulás, atomizálódás, a „minden rossz, amit ezek akarnak”.

De van itt más ok is. A kultúrával való együttélés zavara. Vitányi – Ralf Dahrendorf nyomán – a társadalom alakulását együtt figyeli a kultúrával: társadalom+kultúra egyetlen blokkot alkot. Mert „a kultúra adja a »maltert« a társadalom összekapcsolásához. Azaz ha a kultúrát kivesszük a

képletből, egy atomizált, együttélésre, együttgondolkodásra képtelen, manipulálható tömeget kapunk.” Tetszik ez a formula, mert a politikában, sőt a szociológiában is szokás a kettőt külön venni, rosszabb esetben a kultúrát „dísznek” tekinteni a „kemény” gazdasági-szociális tények felett. Hát nincs így: a nyelvtől (ahogy egymáshoz szólunk) a múltképen át (ahogy önmagunkat látjuk irodalmunkban, történelmünkben), ahogy építjük (vagy lebontjuk) társas kapcsolatainkat – az mind kultúra, azaz társadalom. És itt fekszik keresztbe a „zsákutcás magyar történelem” (Bibó) hagyománya, ahogy a kultúracsinálás minihányadát az udvarhoz, rendekhez, nemesi elithez édesgette, és a kritikus többséget levegőnek tekintette, hagyta, hogy éhen haljanak, vagy kizárta őket a „magyar” kánonból. Vitányi: a feudális viszonyok túlélése nemcsak a nepotizmust, a felülről lefelé taposást, a személyi függőségeket jelenti, de a „malterosok” lenézését is, akár burzsoának, akár lyukas nadrágú firkászoknak, akár kákán is csomót kereső akadémuskodóknak tekintette őket a rezsim a harmincas vagy ötvenes években, na meg a jelenben. Vagy egyszerűen keresztülnézett rajtuk: a kultúra nem olyan fontos. Sőt egyáltalán nem fontos. Ez is beletartozik a kicsit transzformált feudális szemléletbe. Eredmény nemcsak a műveletlenség (kisebbik rossz, a középosztály, ha éhezett is, nyelvórákra, zongorázni járatta gyerekeit), hanem a szolidaritás majdnem teljes kimúlása, a társadalom szövetének felbomlása. És ez nem (nem csak) szociológiai jelenség: egyik forrása a kultúrahiány. Pató Páléknál elég volt a cigányzene és a kúria barokk csicsája. Az igazi népzene emigrált. (Túlzok, mint mindig... Mert ezen azért túl vagyunk. Habáááár...)

Vitányira jellemző a jelenségek multidiszciplináris megközelítése. (Témánként hatalmas irodalmi anyagot mozgatva.) Itt pl. visszanyúl egy elfelejtett (újra felfedezett?) pszichológiai hagyományához, Szondi Lipóhoz. Két típust különböztet meg: az egyik „a centrális-centrifugális (epileptoid), melyben az Én küzd az Ösztön-Énnel. Ha nem sikerül felülkerekednie, az Én elnyomottnak érzi magát. Lázad, hirtelen kitör vagy autoriterré válik. Indulatai a többi ember, a társadalom ellen fordulnak.” A másik típus a poláris centripetális (hiszteroid) típus: „az elnyomott ösztönök küzdenek a társadalmi énnel. Ha az elnyomott ösztönök kerülnek felül, önmaguk ellen fordulnak. Ha az önkontroll győz, energiái pozitív irányba hasznosulnak.” Azért idéztem e tipológiát, mert Vitányi mindjárt a *félperiféria* életmódjára (amelyben mi élünk) fordítja le Szondi eredményeit: nálunk és Kelet-Európában az epileptoid típus aránya nagyobb. Példái meglehetősen sok. Saját és társai kutatásai azt mutatják, hogy Kelet-Magyarországon inkább az epileptoid típus uralkodik, a Dunántúlon a hiszteroid. Izgalmasabb eredmény (hipotézis?), hogy az Illés vs. Omega együttes versenyében az utóbbit Nyugaton szerették jobban. Egész addig megy e tipológia, hogy Lengyel László „keleti Hunnia és nyugati Pannónia” megkülönböztetésében is tudja használni. Így van-e?, vagy ez már egy metafora túlfeszítése? – nem tudom, de hogy Szondi tipológiáját is lehet használni e témában, az könyvének érdeme.

De vissza a feudális resztlékhez! A személyi függőségen, a hierarchia nyomásán, az „egy a parancs – egy a végrehajtás” szituációján a társadalom nagy része potyázással, umbuldával, piti csalások össznépi játékával áll bosszút. Alulról nézve ez valami kedves kis magyar turpisság, valójában tényleg a tovább élő feudális háló egyik (torzult, ám virulens) eleme. (Most olvasom, hogy Angliában már elégük van a magyarok simliskedéseiből, és nem akarnak innen több bevándorlót befogadni.) Vitányi még idesorolja a „csodavárast” – miszerint mindig akad valami nagy illúzió, amiben hiszünk, ami eltakarja a szemünket a valóság elől: a „célracionális gondolkodás” (Max Weber) itt is, ott is csorbul. Ez a tárgyszerűség-kocsi azért úgy-ahogy, de megy – nem tudunk kilépni a globális újkap hálójából –, de ez a kocsi csak félig behúzott fékkel gurul. Ilyen morzsalék a „mindig mások a hibásak”, mindenki hülye, csak mi vagyunk helikopterek (bocs a szlengért). Ami ugyan fejletteknél is helyet kér magának – Elliot Aronson erről szóló könyvét (*Történekm hibák, de nem én tehetek róluk. Az önigazolás lélektana*) épp e lapokon szemléltem –, igaz, Nyugaton nem ilyen „két szomszédvár” formában. (Aktuálpolitikai mutogatási koreográfiára nem akarok célozni, úgyis rájössz, hogy Vitányi is, én is arról

példálózunk.)

Izgalmasabb villantás, hogy erre a feudálismaradvány-struktúrára épül rá nálunk a konzumerizmus, a fecsegéskultúra, az „élet egy nagy buli” (hol van itt buli?) pótkultúrája. „A konzumerizmus korrumpálja a gyerekeket, infantilizálja a felnőtteket, és lenyeli a polgári társadalmat. Ez kétféle értelemben is kapcsolódik a feudális örökséghez. Egyrészt a feudális hagyományok latens ereje akadályozza meg, hogy a *civilitás* érvényesüljön, másrészt a tömegtársadalom külső vonásaiban a feudalizmusra emlékeztet.” (Az utóbbi mondaton azért gondolkoztam pár percig, nem egyszerű. Most viszont nem bontom ki, maradjon neked is valami megfajított...))

És akkor az egyik kiútról, a korszerű polgári demokrácia alapmozaikjáról, a civil társadalomról! Életünk (és a könyv) nagy utópiája (kísérleti terepe). 90-ben nekifutottunk, aztán néhány kezdemény szárba szökken: sokat teremtett, a legfőbb, hogy ébresztette az alvó társadalmat. Mára a többség sorvadni kezdett. Nemcsak nálunk: az *infotainment* világában a politikai szféra is a szórakoztatóipar árnyékában ügyködik („*politainment*”: a politika mint látványosság), akkor mi maradhat a civil társadalom politikai befolyásának?

Magyarán: nem tudom, hogy lehet ebből a töredezett mozgalmából társadalmilag hatékony szférát alakítani. Ráadásul bennem dolgozik a kisördög, hogy egyes civil szervezetek – sok okos javaslat mellett – túl nagy hangerővel lobbiznak, s bizony fontos életszférákat pusztító csőlétől blokkolnak. (Szerintem az M0-ás körgyűrű budai kiépítésénél is keresztbe feküdt az egyik – meg másik – civil szervezet, nem törődve azzal, hogy egy majd kétmillió város fulladozik, ha halasztódik ez a kamionmentesítő útvonal. Lehet, hogy beléjük is beszivárogtak a feudális maradványok? De ez a füstölögés csak az én heppem.)

Akárhogy is, Vitányi a magyar fejlődés (inkluzív: jelen idő) alapjelenségét bolygatta meg ezzel a könyvével, ezt a sajátságunkat kigyomlálni nem lesz egyszerű, de legalább tudatosította, miben élünk. Alapkönyv a magyar és kelet-közép-európai szitu megértéséhez. Ha már itt vagyunk, nem állhatom meg, hogy ne idézzem az aszfaltfolklór ide vonatkozó példabeszédét. Holland gazda tehene megdöglik, imádkozik, Jóisten: Mit kérsz? Ha lehet, egy traktort! Megkapja. Német gazda tehene megdöglik, ima, Jóisten stb. – ő konzervgyártó gépsort kér/kap. Magyar gazda tehene döglik, Jóisten: Mit kérsz? Azt, hogy a szomszéd tehene is dögöljön meg. Ez is feudális hagyomány, már Széchenyi *Naplója* is felírta, hogy a magyarok legroszszabb tulajdonság az irigység. A sztori kicsit több is, kevesebb is ennél, de feudális, az tuti.

Vitányi Iván: A feudalizmus továbbélése a mai Magyarországon. Budapest, 2012, Noran Libro. 208 oldal. 2490 forint.

Tetszik

Legyél az első az ismerőseid közül, akinek ez tetszik.

Kapcsolódó írások:

1. **Almási Miklós: „Mit akar ez az egy ember?” (Sárközy Tamás: Magyarország**

- kormányzása 1978–2012. Budapest, 2012, Park Könyvkiadó.)** A címet Vas Istvántól loptam, annak érzékeltetésére, hogy ilyen „könyvíróember”...
2. **Almási Miklós: Liminális szerint a világ... (Vitányi Iván: Új társadalom – új szemlélet. Kísérlet az emberi világ új jellemzőinek kritikai elemzésére. Budapest, 2007, Napvilág Kiadó-Táncsics Alapítvány. 244 oldal. %%)** Almási Miklós Liminális szerint a világ... Bocs, mindjárt magyarázom...
 3. **Rainer M. János: Tékozló fiúk (Paul Lendvai: Az eltékozolt ország. Budapest, Noran Libro, 2011.)** Attól függően, honnan számítjuk kezdetét, húsz-huszonkét év telt el a...
 4. **Rainer M. János: Üveg alatt korona, szent, magyar (Radnóti Sándor: Az üvegalmárium. Budapest, 2011, Noran Libro.)** Radnóti Sándor kereken tíz évvel ezelőtt, a Beszélő hasábjain publikálta...
 5. **Almási Miklós: Médiademokrácia (Sipos Balázs: Média és demokrácia Magyarországon. A politikai média jelenkortörténete. Budapest, 2010, Napvilág Kiadó, 230 oldal, 2600 forint.)** A történet (hogyan is volt, hogy is van médiatörténetünk), meg...

Cimkék: **Almási Miklós**